

140. l. Zenth Zydmond¹ myseye

144. l. ez Bodog Azzonnak foganatyarol valo²
mise

149. l. Kys Azzon miseye

150. l. Gerthya Zenthele bodog Azzon miseye

154. l. nag Azzon miseye

BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTŐI MŰKÖDÉSE.

DÉZSI LAJOSTÓL.

— Második, befejező közlemény. —

II.

A Bogáti Fazekas művei, mint fentebb is említettük, tárgy szerint három csoportba oszthatók, a mennyiben azok vagy historiás énekek, vagy morális célzatú elbeszélések, vagy a vallási lyra körébe tartoznak. E csoportosítás szerint ismeretjük egyes műveit, tekintet nélkül azok iratási vagy megjelenési sorrendjébe s tesszük ezt azért, mivel így összefüggő képet nyerhetünk a költő működéséről, sőt némileg költészete fejlődéséről is. Végül összefoglalólag adjuk a nyelvi és költői sajátságok ismertetését, úgy a mint az az egyes művekből elvonható.

A *történeti* vagy *historiás ének*-írás terén Bogáti Fazekas két művével szerepel, melyeknek csak egyike magyar tárgyú u. m. *Mátyás király*-lyal és *Castriot György*-gyel.

Az első nem önálló, egységes tárgyú mű, hanem egy már előbb megjelent verses magyar krónikának folytatása, a melynek Mátyás király története csak egy részét alkotja. Az eszme, hogy ilyen mű kiadására nagy szükség van, a leleményes könyvnyomtatónak, Heltainak fejében fogalmazott meg: a kivitel egy része Görcsöni Ambrusra, másik része Bogáti Fazekásra háramlott, a kik a feladatnak tölök telhető eredménnyel feleltek meg.

Midőn Heltai 1565-ben Bonfini Történetének egy addig ismeretlen részét adta ki »Historia inelyti Matthiae Hunnyadis« czímen,

¹ A. m. Zsigmond.

² A. m. fogantatásáról.

egy fölfedezett kézirat alapján: bevezetés gyanánt egy hosszú előszót íratott az elé Szikszai Kovács Balázs kolozsvári tanítóval, a ki abban többek között ezt írja: »Ha azt tapasztalja a kiadó, hogy fáradsága nem lesz hiábavaló, ahhoz lát, hogy a magyar történetből valami kivonatot készítsen, mely kezdettől a Mátyás király koráig terjedjen, hogy abból az egész hazai történetet, és pedig mintegy egy kötetbe összevonva és a legemlékezetesebb eseményeket kiválogatva, mindenki könnyen ismerhesse.«¹ A mit itt Kovács Balázs a Heltai nevében ígért, azt Heltai be is váltotta, sőt még tovább ment s nem Mátyás király haláláig, hanem a mohácsi vészig írta meg »Chronicá«-ját, a melyet folytatni is akart, ha a halál abban meg nem gátolja.

E gondolathoz közel feküdt egy másik, t. i. versben dolgoztatni föl a magyar történetet, a mi akkor nálunk — mint azt a Tinódi, Ilosvai, Temesvári s mások példája igazolja — a történetírás legnépszerűbb alakja volt s a verses forma bejuthatást biztosított annak olyanokhoz is, kiknek érdeklődésére tisztán tárgyánál fogva nem számíthatott volna. A verses formának körülbelől az a szerepe volt ez időben az ilyen tárgyú műveknél, mint ma az illusztrációknak; arra való, hogy kedvet ébresszen a mű elolvasásához. Heltai tényleg foglalkozott e gondolattal még saját »Chronicá«-jának megírása előtt s valószínűleg az ő megbízásából fogott 1567. körül Görcsöni Ambrus ennek írásához s 1574-ig négy részzel el is készült belőle, a mely négy rész a magyar történetet Bonfini alapján Árpádtól Mátyás királyig tárgyalja, uralkodása azon részéig, a mikor Bécset elfoglalja, legfőképen épen úgy mint Heltai, a Hunyadiak történetére terjeszkedvén ki, a kiknek koránál már ekkor is szívesen időzött hosszasabban a történet- vagy históriás ének-író. Miért nem folytathatta tovább Görcsöni elkezdett művét, nem tudjuk, talán a halála szakította azt vele félbe. A félbehagyott munka folytatását Heltai Bogáti Fazekasra bízta, a kit egy nála megjelent verses művéről már ismert; ő vele íratta meg a folytatásul szolgáló V—VIII. részt a Görcsöni

¹ »Denique si autor editionis hunc laborem non ingratum fore cognoverit, . . . daturus est operam, ut epitomen quandam historiae Hungaricae ab initio ad Matthiae usque regis tempora conficiat: quo integram patriae historiam, et quidem quasi in fasciculum, excerptis rebus memoriae dignissimis contractam, facile cunctis liceat cognoscere.«

művéhez hasonló versformában, s a mikor elkészült vele, újra lenyomatta a Göröcsöni művét s a kettő együtt jelent meg Kolozsvártt 1577-ben.

A B. Fazekas által írt négy rész tartalma: V. rész: Bécs bevételétől Mátyás király haláláig tárgyalja az eseményeket; VI. rész: László király választása, koronázása és hadairól; VII. Az alföldi hadakról László király ideiben mind haláláig; VIII. Lajos, János, Ferdinándról szól, legbővebben a mohácsi csata leírásánál időzve.

Főforrása volt B. Fazekasnak e művénél Bonfini mellett a *Heltai Chronicá*-ja, ezt követi az események sorrendjére nézve, a nélkül, hogy átvinné annak bőbeszédű reflexióit s a nélkül, hogy ez által lemondana egyéni nézeteinek érvényesítéséről; különösen meglátszik ez ott, a hol Szapolyai Jánosról szól; itt egész ellentétes álláspontot foglal el Heltaival s határozottan Szapolyai-párti; míg Heltai kicsinylőleg nyilatkozik róla,¹ ő védi ellenségeivel szemben, kik a mohácsi veszteségért is őt teszik felelőssé. A mint maga írja:

»Sok szó vagyon tudom János királyra,
Árulónak az német párt őt mondja;
Diesiri bizonynyal a ki ezt írta,
Ki királylyal ott vala mohácsi hadba.«

Itt a mohácsi vész és a János király története előadásánál *Brodarits* István műve (»De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz«) szolgálhatott forrásául, a mely megvan a Zsámboki-féle (1568.) Bonfini-kiadásban is. Csakis ez íróra vonatkozhatik előbbi idézetünk utolsó sora; róla tényleg tudjuk, hogy részt vett a mohácsi harcban s később a Szapolyai János pártján nagy szerepet vitt s Bécsben a János király megbízásából követségben is járt.

A másik históriás ének főhőse a vitéz *Castriot*, »kit a török *Szkenderbégnek* hívott.«²

¹ Pl. »Szapolyai János, az erdélyi vajda az ő nagy népével Szegednél fűtezik, mert csak azt várja vala ő, hogy oda veszne Lajos király, hogy ő magát annak utánna előlthatná . . .«

² Teljes czíme Szabó Károlynál RMK. I. 25. szám a. Innen csak annak fölemlítése hiányzik, hogy a címlapon a *Castriot* arc képe is közölve van,

Castriot György hősies alakját a XV. és XVI. században rendkívül nagy népszerűség övezte körül.¹ Oly hatalommal szemben tartotta fent magát, mely a legrettegettebb volt Európában s olyan időben, midőn az a hatalom delelő ponton állott, s a mi még inkább emelte varázsát: törhetetlenül, bukás nélkül.

Természetesen róla, mint érdekes és változatos életű hősről számos életrajzot írtak, a melyek között legnagyobb népszerűsége Marino Barlette dalmát származású bresciai tanár latin nyelven írt műve tett szert, mely 1508 körül jelent meg Rómában s a melyet egymás után fordítottak le németre (1533.), olaszra (1554.), francziára (1576.) és angolra.

Magyarországon sem késtek soká lefordításával. Érdekel az bennünket, talán még inkább mint más nemzetet, mert a török, a mi ellenségünk ellen nyert győzelmek szakadatlan sorát tárgyalta, a mit bizonyára jóleső örömmérettel olvashattak eleink; fordítóinknak czélzatuk is volt az ilyen tárgyú művekkel — a nélkül alig is írtak valamit e korban — a már lankadófélen levő harczi kedvet és bátorságot éleszteni akarták vele,² ez az oka, hogy első sorban a vitézek számára írtak; ezeknek ír Tinódi, Nagybankai (»vitézeknek,

mely a külföldi fordításokban és kiadásokban előforduló arczképektől elütően Castriotot fiatal korban, borotvált arczczal, gombos, magyar dolmányban, fején kucsmával tünteti föl.

¹ Népszerűségére vall az a körülmény, hogy a személyével foglalkozó, részben történeti, részben költői művek számtalan kiadásban forogtak az olvasó közönség kezén s pl. csupán a Nemz. Múzeumban több mint húszféle fordítása, illetőleg kiadása van meg. jobbára a XVI. századból.

² Némileg hasonló czélzattal adta azt ki németül *Funk Tódor* is, ki azt mondja fordítása előszavában; »Als hab ich dieselbe uffs new mit fleis in Lateinischer Sprach durchsehen | kurtz zusammen ziehen | vnd in gut verstandlichem Teutschen zum Truck verfertigen lassen. Darzu mir denn der Welt jetzige Zustandt | besonderlich vnsers geliebten Vaterlands | Teutscher Nation, anlasz vnd gelegenheit gegeben | Gelege demnach der guten Zuversicht | disz Werck werde löblichen Regenten | Kriegsübersten vnd Befehlhabern | Auch allen denen | so sich im Kriegszwesen hin vnd wider | *bevorab im Königreich Vn-* | *gern* gebrauchen lassen | beydes desz hohen Fürstlichen ankommens | vnd denn der herrlichen Tugendt vnd Mannheit halben | damit der Heldt Scanderbeg begabt gewesen | zu sonderlichem gefallen vnd nutzen gerichen . . .« (Scanderbeg . . . in hoch Teutsch vbergesetzt Durch Herrn *Theodorum Funccium, Vngar: Historicum*. Magdeburgk. 1606. 4-o.)

kik vannak a végházakban») s több más író. Ezenkívül, a mi fő indító okul szolgált, sok közös vonást talált a magyar ember Castriot- és Hunyadi Jánosban. Szkander béget úgy tekintették, mint Hunyadi hasonmását és tényleg igazság volt e hasonlatban, mert egyforma nagy hős volt mind a kettő és egyforma félelmes ellensége a töröknek, — sőt mint szövetségesek együtt is harcoltak a közös ellenség ellen s az egyik dicsősége a másikra is átsugárzott és a nemzet is joggal kívánt részt magának belőle. E szempontot B. Fazekas sem tévesztette el szem elől. Ez indítja arra, hogy Barlette művét lefordítsa s e nézetet érvényre emeli művében, gondosan megvonva a párhuzamot a két hős között:

»Két vitéz volt akkor legjobb, jól tudom,
Hunyadi, Szkenderbég, nyilván olvasom.«

Hazafias czélzatát ilyen szavai bizonyítják:

»Nem tudék jobbat én régi dolgokban,
Magyar nemzetnek irom ezt példában,
Epirus lenne az Erdélyországban,
Szű, kéz kellene az török torkában.«

Sőt hogy még vonzóbbá tegye a Castriot alakját az olvasó előtt, megragadja a hagyományt is, mi szerint Castriot katonái fejedelmük halála után Erdélyben telepedtek le:

»Jó Hunyadi, Szkenderbég meghala,
Herczeg országának az földnép híja,
Ő maradékja Erdélyben is szálla.«

E hazafias intentiójában áll fő érdeme. Mert költői becse művének nincsen, mivel épúgy mint elődei és kortársai tették, és mert a korszellem is úgy kívánta, ő sem mer eltérni az alapul fölvetett mütől, hanem csupán versbe szedett kivonatát adja annak, (»Dolga sok volna, kit irok csak summa«), legfeljebb ha annyiban tér el, hogy ezenkívül néhol a maga erkölcsi reflexióit, az általa elvont tanulságokat szövi be az előadás keretébe, vagy hogy a fejezetek élén röviden azok tartalmát adja versben.

Hogy azért így is tetszett és népszerű volt, bizonyítja az, hogy nem soká újabb kiadása is jelent meg Debreczenben.

B. Fazekas *erkölcsi irányzatú elbeszélései* vagy szép történelmi jórészt a nőnimmel foglalkoznak. E kor verses műveiben

különben nálunk nagyon gyakran szerepelnek a nők, de — a műköltőknél legalább — másként mint a klasszikus írónál vagy korunkban. Nem a szerelmi hódolat hangján szólnak róluk, hanem azok tanítása, erkölcsének javítása, főleg pedig engedelmességre szoktatása a főcél. Ez alól talán csak az egy Balassi Bálint tesz kivételt, egyébként a »Házások éneke« vagy az »Adhortatio mulierum« s más rokon tárgyú művek képviselik az uralkodó irányt. Ezenkívül különös előszeretettel az ókori klasszikus mondák női alakjait szerepeltették, úgy hogy alig van ennek egy-egy ismeretebb alakja, kiről ne írtak volna; a bibliai női alakjaihoz is szívesen fordultak s Delila és Zsuzsánna, Abigail és Pótifárné története nemcsak egy-egy műnek képezte tárgyát, azonkívül Boccaccio és más eroticus írók is találtak fordítókra.

B. Fazekas az ókori klasszikusokhoz fordult tárgyért s Plutarkhoson kívül Lukianos, Aelianus és Ovid műveiből vette elbeszéléseihez az anyagot.

Első ilyen irányú műve »Az tökéletes asszonyállatokról«¹ címet visel s tizenhárom erkölcsi elbeszélést tartalmaz, mindet a nőkről s mind egyenlő versformában vagy egy »nótára« írva.²

¹ Szabó K. RMK. I. 128 sz. a. A címlapon fametszettel, mely vendégséget ábrázol s talán a »Pytheus felesége« című elbeszéléshöz szolgál illusztrációul.

² Álljanak itt összeállítva azon művek, a melyeknek kezdő sorait Bogáti Fazekas »nótául« idézi nyomtatásban megjelent művei címlapján. Érdekes ez már annyiban is, hogy megtudjuk belőle, micsoda műveket olvasott át, vagy talán választott követendő példaképen. 1. *Tökéletes asszonyállatokról*: Ad notam: Gongya közzül egy fő gongya embernek = Pesti György deák »Az halálról való emlékeztető ének (1560)« cz. versének kezdősora (Bornemisza P. Cancionale-jában 1582. 204 l.) 2. *Három jeles főhadnagyok*: Ad notam: Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról = Ilosvai, Historia Alexandri. 3. *Mátyás király*: Ad n. Árpád vala fő az Kapitanságba = Görcsöni Ambrus. Mátyás király. (V. ö. Szilády RMKT. IV. 293, hol ismeretlennek van mondva.) 4. *Castriot György* I—IV. rész: Ad n. Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról. lásd 2. szám. V. rész. Sok csodák löttének jó Magyarországon = Tinódi. Erdéli historiaja. (Szilády, RMKT. III. 7.) VI. Sok csodák közöl hallyatok egy csodát = Tinódi, Losonczy István (Szilády RMKT. III. 72.) 5. *Világi zürzavar*: Az Tóldi Miklós éneke nótájára (Ilosvai). 6. *Aspasia*: Az Lucretia nótájára = Euryalus és Lucretia historiaja 1577. körül (Szabó K. RMKT. 360.) Közöltük e »nótákat« azért is, mert némi következtetést vonhatunk belőle arra nézve, hogy mely művek voltak leginkább elterjedve s micsoda versformák

Tizenkettőt *Plutarkhos* »*Γυναικῶν ἀρεταί*« (A nők erényei) című művéből — a *Moralia* közül — fordított le, a mely értekezésben 26 ilyen női példánykép van bemutatva, A kiválogatásnál talán az érdekességre volt tekintettel, de semmi esetre sem arra, hogy a bemutatott nők erkölcsi tekintetben kifogástalanok, annál kevésbbé, hogy »tökéletesek« legyenek. Így egy példa a miletosi szüzekről szól, »kik az estrángra szertelen futnak,« a mely betegségnek az által lehet csak elejét venni, hogy megtagadják tőlök a tisztességes temetést. Egy másik példában a hősnő, Aretafila hogy hazáját megmentse, megöli férjét. A megsértett női boszúállás példányképe: Camma, Chiomara és Timoclia (9., 10., 11. példa). Még a leginkább mintaszerű nők: Megistona, ki saját polgártársaival szemben védelmébe veszi megölt ellensége leányait: a tyrrhen nők, kik, hogy férjeiket a tömlőcből kimentsék, velök ruhát cserélnek; Pytheus neje, ki férjét a telhetetlenségről leszoktatja és *Lucretia*, a kinek történetét *Ovid* »*Fastorum libri*« című művéből (lib. II. 721—852) fordította le.¹ Ez a leghosszabb s egyszersmind a legszebb rész az összes példák között. Egy példában, mely a

voltak közkeletűek, mert némelyiknek, mint Lucretiának, Ilosvai »Nagy Sándor«-ának, Görcsöni »Mátyás király«-ának dallamára csupán a XVI. században négy, öt, sőt hét művet is irtak; általában ezek a Bogáti Fazekas által használt nóták a legkedveltebbek közé tartoztak; e dallamban irták Valkai A., Hunyadi Ferencz, Szakmári Fabricius István, Gosárvári, Salánki, Csáktornyai, Adami stb. költeményeiket. E dallamidézetek egyúttal több elveszett mű emlékét is fentartották, így a legrégebbeket nem is említve, a melyekben idézett dallamok feles számmal ismeretlenek: így tartotta fenn *Sztárai Miklós* »*Vizözön*« című műve (Kol. 1581.) egy más, elveszett művének címét e szavakban: »az *Sodoma veszedelméről való énekének nótájára*, mely így kezdetik el. Beszéllek Ábrahám atyánknak dolgáról« stb. S több érdekes kérdés fölmerülésére adnak okot, melyek még megoldásra várnak. Így, hogy egy példát idézzünk, Pesti György éneke, melynek nótájára 1575-ben verset írnak a mi ismeretünkre először Bornemissza Péter 1582-ben nyomtatott Cancionaléjában fordul elő, de már előbb is, 1575. év előtt okvetlenül meg kellett jelennie valahol. De hol? Különben az e kérdéssel kapcsolatos nehézségekre más alkalom adtával visszatérünk.

¹ Toldy F. (A magyar költészet tört. 2. kiad. 168 l.) azt írja, hogy a műben »*Lucretia* ismeretes gyászos története sz. Ágoston után irtatik le, de úgy mint ezt a szentatyából a Gesták vették által.« Honnan vette ez állítást Toldy, nem tudjuk, de csak futólagos összehasonlítás is bárkit meggyőzhet arról, hogy Bogáti Fazekas *Ovid* után fordított. V. ö. a mutatványul közölt részletet a 29. lapon,

chiosi nőkről szól, humorának is kifejezést ad. Plutarkhos azt mondja e városról, hogy 700 év alatt egy rovott életű nőt sem találtak benne, Bogáti Fazekas e számadatot a maga pessimismusával »hét esztendő forgásá«-ra szállította le.

A művet bevezetésül erkölcsi tanítás nyitja meg, ugyanilyen elmélkedés szolgál epilog gyanánt, a melyekben a költő a nőkről táplált meglehetősen bizarr nézeteinek ad kifejezést. Pl.:

»Vajha pedig nálad nélkül lehetne,
Boldogb állat férfinál nem lehetne.«

Szinte a nőkről:

»Valaki kéret megérdemel az téged
Akárki légy s akárki legyen kérőd.«

Az egyes elbeszélések élén ott áll az erkölcsi tanulság, mely sokszor hosszabbra terjed mint maga az elbeszélés. Mutatványúl álljon itt a 9. példa tanulsága :

»Boldog házasságnak én azt itilem,
A hol tarthat vénségig a szerelem,
Ha melyiket előbb kiviszi Isten,
Ha jámbor, maradjon holtig özvegyen.«

»*Aspasia asszony*«¹ is úgy van feltüntetve, mint a kinek története »az jó erkölcsű asszonyoknak tükörül« szolgálhat. Csodaszépségű nő volt, kit szépsége és jó erkölce egyszerű sorsból királyi trónra emelt, s három királyt bilincselt le magához s egyike volt az ókor legünnepeltebb nő alakjainak. Első férje ifjabb Cyrus volt, kinek szerelmét szemérmessége által költötte fel s szeretetreméltó modora és okossága által őrzötte meg: »Mert természet jova kettő az leányba, hogy szép és jó az esze,« és oly okos volt, hogy Cyrus is gyakran indult tanácsa után. Cyrus halála után az Artaxerxes felesége lesz ; ezt is állandóan magához köti s végül is miatta tör ki a végzetes harc Artaxerxes és fia Darius között.

¹ Czím Szabó Károlynál RMK. I. 243 sz. a. Pótlólag ehhez megjegyezzük, hogy a czímlapon egy fametszet is van, mely valószínűleg esketési szertartást ábrázol.

Történetét legbővebben *Aelianus* írta meg, a ki »*Ποικίλη ιστορία*« című művében a XII. könyv egész 1-ső fejezetében (»*περὶ Ἀσπασίας*«) vele foglalalkozik. Ezt »olvasta görögből« B. Fazekas s fordította azután le magyarra, rendes szokása szerint ezt is bevezetéssel és záradékkal látva el, a melyben a jó feleség kiváló tulajdonságait sorolja föl.

»*Demeter*« főhőse a Nagy Sándor birodalmán megosztó diadokhok leghatalmasabbika, Demeter Poliorketes, Antigonus fia, a szerencsés hadvezér, ki már alig 20 éves korában több diadalt arat, s egymásután semmisíti meg atyja és a maga ellenségeit, Ptolemaeust, Cassandert s szabadítja föl az ezek által szorongatott görög városokat; nagylelkű, ki mindannyiszor megbocsát a tőle elpártoló hálátlan görögöknek, sőt meg is ajándékozza azon felül őket; a férfi szépség példányképe, ki ha harc nincs kéjtelgő s vakmerő kalandhajhászó.

Szerencsecsillaga akkor kezd hanyatlani, mikor elfogadja a felajánlott macedoniai királyi címet s elbizakodott és gögös lesz saját embereivel szemben is, mely magaviseletével ezeket elidegeníti magától, a szomszéd fejedelmeket pedig kihívja maga ellen, a kik meg is buktatják.

Mint e rövid tartalom is mutatja, »*Demeter*« tárgyánál fogva a históriás énekek közé tartoznék s csak a vitézek érdeklődésére számíthatna, akiknek óvó például szolgál az önhittség és gög ellen. B. Fazekas úgy csinált belőle erkölesi irányú elbeszélést, hogy nem elégedve meg azzal, a mit Demeterről *Plutarkhos* ily című életrajzában talált, főleg az asszonyoknak tanulságul a Demeter leányának, Stratonicának, később a Seleucus nejének és egy ifjúnak, Cambabusnak szerelmi epizódját is beilleszti az elbeszélés keretébe, úgy a mint azt *Lukianos* »*Περὶ τῆς Συρίας θεοῦ*« című művében (17—22. fejezet) elbeszéli, mely sok tekintetben emlékeztet a József és Pótifárné történetére. Méltán áll utána a másik történet, mely ismét Plutarkos nyomán azt beszéli el, hogyan lett Stratonica az Antiochus felesége.

A Stratonica epizódját megelőzőleg, mintegy ahhoz bevezetésül Cupido mindenre kiterjedő nagy hatalma van rajzolja szintén állott ilyen bevezetés vagy prolog a mű elején is.

Tárgyánál fogva ugyancsak ide tartozik a »*Három jeles főhadnagyoknak*, az Nagy Sándornak, Anibálnak és az római

Scipiónak az boldogság helyén [t. i. az elysionban] a fő helyről való *vetélkedések* című műve is.

— Elődbe kell engem helyezni, mert derekabb vagyok, mint te, ugymond Sándor.

— Semmi esetre sem, inkább engem neked, mond Hannibál.

— Akkor Minos döntsön. Minoshoz mennek tehát s elmondják neki mind a ketten, hogy honnan származtak, kik és micsoda jognon kéri maguk számára vitézségben az első helyet.

Mikor Nagy Sándor után Hannibál is elmondta hősi tetteit, Scipio közbe lép s Hannibál előtt kér helyet magának, mivel Hannibált harcban megfutamította s Minos csakugyan így állapítja meg a vitézség sorrendét.

Ez röviden e kedves kis elbeszélés tartalma, mely párbeszédi alakban gyorsan és élénken rajzolja elénk az ókor három legnagyobb hősenek alakját s egyike *Lukianos* legsikerültebb párbeszédeinek, a kinek »*Νεκρικοί διάλογοι*« (»Halottak párbeszédei«) című művében ez a 12-dik dialog.

Érdekes, hogy ez egy műnél B. Fazekas elhallgatja, hogy ezt is »görögből olvasta«¹ s úgy adta ki mint a maga művét, a mint ezt mindjárt a mű kezdetén is mondja:

»Nem régen löt dolgot egyet mondanék,
Ha tudnám, hogy tőlem azt mind elhinnék,
Minap nagy bizonynyal nékem beszélék,
Kit tudni mindennek méltónak vélek.«

Itt aztán hosszadalmas leírás következik a pokolról és elysionról, a melyről az átmenetet tulajdonképeni tárgyára így csinálja meg:

»Ferhát egy főtörök minap onnat jött,
Ő maga sem tudja, mint oda sietett.
Tettben, tett kívül, csak az hogy ő megjött,
De hogy ott volt engem ő elhíttetett.
Jeles szép dolgokat monda, hogy látott.«

Csak ezután következik aztán maga az elbeszélés, a mely, a menyire ezt a fentmaradt töredékből kivehetjük, mit sem őrzött meg az eredeti üdeségéből.

¹ Lukianos műveinek magyar embertől két eredeti szövegkiadása is van, mindkettő Zsámbokitól, az ismert nevű filologustól; az egyik Bâsel, 1563. másik Strassburg, 1554. évből; nem lehetetlen, hogy e kiadások valamelyikét használta B. Fazekas.

Jellemző, hogy a költő szükségesnek tartja annak indoklását, hogy miért nem Mátyás király vagy más újabbkori hős nyerte el ez alkalommal a vitézség első díját:

»Nem vala ott híre Mátyás királynak,
Az nagy Solimánnak, sem Atillának,
Híszem más birájok vagyon azoknak.«

De mind e műveknél sokkal inkább figyelemre méltó »*Ez világi nagy sok zürzavarról*« című költeménye.

Ennek tárgya az élet különféle viszonyainak, az emberiség nyomorúságainak ismertetése; ezeket foglalja össze a »zürzavar« gyűjtőcím, miként azt a szerző maga megmagyarázza: »egy zürzavar neve földön ez életnek.«

A két főszemély benne az *Angyal* és a *Setétes*, a kik megfigyelik a világ folyását, az emberek balgaságait s véleményt nyilvánítanak fölötte.

Setétes — e néven nevezi költeményünk állandóan az ördögöt — kíváncsi lesz arra, hogy miért mennek a lelkek oly jajgatva a pokolba s feljön onnan és megfog egy angyalt s ezt »nagy istenkedve mindaddig untatá«, míg rá nem állott, hogy megmutogat neki mindent a világon.

Elindúlnak tehát s először is nézőhelyül alkalmas magaslattal keresnek; a menny ugyan legjobb lenne e czélra, de Setétesnek oda menni nem szabad s így csak a föld mellett maradnak. Az angyal többféle ajánlatot tesz:

»Ottan menjünk — úgymond — egy magas havasra,
Vagy hegyeket rakjunk nagy hegyek hátára,
Avagy rakjunk többet Babylon tornyára,«

s mikor Setétes csudálkozik ez ajánlaton s lehetetlennek tartja azt, az angyal megragadja az alkalmat, hogy elbeszélje, mily sok mindenre képesek az angyalok, már a világ teremtésekor és a »vizezenkor« szerepeltek stb. Ezután a Caucasust az Aman havasra »hempelyíti« s mind a ketten föl mennek rá. Innen látják napsetre Rómát, északon a Duna mellékét s napkeletre Ázsiának egy kis foltját. De mindez még kevés. Újra más hegyeket raknak ezek tetejébe, legfelül teszik azokra a két tetejű Parnaszt. Innen azután mindent látnak:

»Látják köröskörül ez széles világot,
Az föld körül tengert, mint egy lógó nagy tót.«

De Setétes közelről szeretné látni és hallani, hogy az emberek mit csinálnak és mit beszélnek, »nagy gyönyörűséggel, hogy fenn azt kaczaghassa.« A pokolból is azért jött föl, mert ott egy lélektől olyan dolgot hallott, a mi a világ folyására kíváncsivá tette. Ennek ugyanis akkor esett egy cserép darab a fejére, mikor éppen szomszédjához ebédre eligérkezett s ebéd helyett »véres aggyal« úgy ment a pokolba.

Az angyal Setétes e kívánságának is eleget tesz s »egy beszéddel szemét megvilágosítja, hogy messzül mind közel mindent színén láta.« Legelőször is lát egy erős olaszt, ki bikával vállán tánczol. »Jóköz földén viszi, czélnál le hagyítja«; de minden nagy ereje mellett is szomorú vége lesz, az erdőben egy ketté hasított fa oda csípi karját s farkasok eszik meg. A minek láttára Setétes nagyon »hahatola.« Azután más jelenetnek lesz tanuja: a Solon és Cresus történetének. Cresus arany ágyon fekszik s Solonnal a boldogságról vitatkozik:

»Bestye! hát nem vagyok boldog én?« azt mondja,
»Nem vagy« ugymond Solon »azt halál mutatja.«

Setétes ez alatt meglátja az aranyat, a melyet eddig nem ismert s nagyon csodálkozik, mikor az angyaltól hallja, hogy e »nehéz halován« okozott a legtöbb zürzavart és háborúságot a világon pedig azzal senki sem segíthet a lelkén: »Mert senkit meg nem tart, pokolra ne menne.« Cresust sem mentette meg, mert Cyrus elfogja, ezt meg Tomyris öli meg. Hasonló sors jut osztályrészül utódaiknak, kik »azt sem érdemlik, hogy ki neveket hallja.« Azután újabb jelenet tárul eléjük: a Polycrates vajda lép föl gyűrűjével s lejátsza azt a szerepet előttük, a mit Herodot beszél el róla.

Itt alkalmat vesz a költő magának arra, hogy rajzolja az emberi törekvések sikertelenségét és czéltévesztett voltát, az ember küzdelmét és elbukását a létért vívott harcban; hogyan számít előre, hogyan tervezget a halállal mit se törődve, pedig hát

»Igen vékony szőrszál minden állapotja,
Kire földieket Isten akasztotta . . .
Némely igen fenáll és nagy terhet tészén,
Az pókfonál gyenge és róla lecseppen.«

Egyik hajón járja a tengereket s a tengerbe vész, más szép házat rakat s nem éri meg a befejezését. Sőt a családi élet sincs keserűség nélkül:

»Azvagy, kinek ma lött egy férfi gyermeke,
Kit atyja nevére ottan keresztelte,
Ha tudná, hogy heted esztendőn elveszne,
Véled-é, hogy rajta mint örül, így örülne.«

E példát a költő alighanem a saját életéből vette; mint tudjuk nagyon nehezen tudta elviselni fia kora elhunytát s e néhány sorral is az ő emlékét akarta megörökíteni és talán saját bánatán is ez által könnyíteni.

Sokan uralomra vágnak, pedig az élet olyan rövid, álomszerű; a vízbuborékhoz hasonló, egyik hamarabb, másik később, de nem soká szétpattan.

A sok hiábavalóság láttára Setétes mintegy kiesve szerepéből fel akarja világosítani az embereket törekvésök eredménytelenségéről s jövődő sorsukról, hogy, míg nem késő, életmódjuk megváltoztatására bírja rá őket, de az angyal visszatartja, mert

»Monda itt az angyal: nincsen abba haszon,
Ha úgy kiáltasz is, hogy megszakadsz azon;
Mert dugva az fülek, mert félnek mindazon,
Hogy jóra intő szó fülekben ne hasson,«

Ő tehát nem bántja a dolgot, hanem nevet rajta egyet, mint az épen akkor előtte elvonuló pompás temetési meneten is s aztán még megtekinti Rómát, Ninivét, Jeruzsálemet, Babilont és Velőnczét s ezzel véget ér a látomány.

A hegyeket visszarakják előbbi helyére; Setétes az angyalnak szépen megköszöni a szíves kalauzolást s azzal »nagy kaczagva« visszamegy a pokolba.

Érdekes e mű annyival is inkább, mert minden valószínűség szerint költőnknek eredeti munkája. Vannak ugyan benne olyan jelentelek és vonások, melyek kölcsönöztek, így pl. az, hogy Setétesnek az angyal egy hegy tetejéről mutatja be a világot a biblia egy jelenetére emlékeztet; a bikát czipelő olasz Ilosvai Toldijára. De e részletek mellett egészen Bogáti Fazekas munkája az kivitel, gondolkozásmód és felfogás tekintetében.

A *vallási lyra* körébe három kéziratban maradt műve tar-

tozik B. Fazekásnak: az »*Énekek éneke*« »*Jób*« és a »*Zsoltárok*«, tehát három bibliai fordítás, illetőleg költői átdolgozás.

Az »*Énekek éneke*« a középkornak egyik legkedvesebb és legnépszerűbb olvasmánya, melyet számtalanszor lefordítottak és átdolgoztak. Az az értelmezés, mely szerint e bájos szerelmi idyll nem egyéb, mint a Krisztus és a keresztyén egyház között fennálló szoros viszonyt jelképező allegoria, a középkor után a reformáció korában is nagy kedveltséget biztosított neki s még inkább fordították, magyarázták. Nálunk B. Fazekástól van az első költői fordítás, a ki szabadon fordította le s nem minden költői érzék nélkül.

Jób könyvének alapeszméje, hogy a csapást és veszteséget Isten azért bocsátja az emberekre, hogy próbára tegye őket, a mit ha szerencsésen kiállottak, gazdag kárpótlásban részesülnek. Ez eszmemenet nagyon kedvelté tette e művet főleg olyanok előtt, kik javaik elvesztése vagy feldult családi boldogságuk után irodalmi foglalkozásban kerestek vigasztalást. Ez a czélja Tolnai Györgynek,¹ ki *Jób* történetét

»Az szent bibliából versekben írá,
Kivel magát vigasztalni akará.«

Így keresett Bogáti Fazekas Miklós is fia elvesztése fölött érzett bánatában *Jób* könyvének költői fordításában vigasztalást és enyhülést.

»Írásban én bumban szent Jóbra tekéntek,
Kis tükörül vetett nekünk úgy ítílek, . . .
Ezek közt magamnak keservemben szólék.«

Fordításában a biblia beosztásához tartja magát s 42 fejezet korlátai között beszéli el *Jób* történetét.

Költői becs tekintetében minden műve között első hely *Zsoltárfordítását* illeti meg. Előtte is sokan megpróbálkoztak már ezzel, így Siklósi, Sztárai és mások, de a Fazekas fordítása költőiség és verselés tekintetében messze túlhaladja ezeket s e tekintetben csak Szenci Molnár Albert állítható vele párhuzamba, a kivel szinte kiállja a versenyt, sőt egyes zsoltárok, mint a 19., 136. 147-ik szebben vannak nála fordítva, mint Szenci Molnárnál, a minek oka az lehet, hogy Fazekas sokkal szabadabban fordít, mondhatnók hogy »utáncölt« és így jobban megválogathatja a költői kifejezéseket.

¹ Szilády, Régi magyar költők tára. IV. 68.

Ez énekeket nemzeti dallamokra írta¹ és pedig részben világi, részben vallási tárgyú énekek dallamára. Így egy éneke (Görcsöni Ambrus »Mátyás király«-ának nótájára van írva.

Kinek fordítását követte B. Fazekas, nem tudjuk megállapítani; hogy nem a Székely István vagy Heltai prózai fordítását vette alapul, az azért valószínű, mert köztük semmi egyezést nem vehetni észre, bárha az ilyen ének- és zsoltárfordítások rendszeren nem is kötik magokat az alapszöveghez; de azért másfelől époly kevésé mernők állítani, hogy eredeti héberből fordított, mint azt a későbbi, valószínűleg szombatos kéztől eredő cím jelzi, még hogy ha közelebb állana is a héber szöveghez, mint az említett két fordítás.²

* * *

A Bogáti Fazekas művei, mint ez ismertetésünkben is kitérnek, túlnyomó részben fordítások. Fordítások nem a szó mai értelmében, hol a gondolatoknak kell egyezőknek lenni s a kifejezések a nyelv szellemének megfelelőleg szabadon alkalmaztatnak; ilyen fordítás a Fazekas korában nem létezett s annak a kor izlése is ellene volt. De nem is szó szerint való, szolgai fordítások. Költőnk elég szabadon bánik az eredetivel, saját reflexióit szövö be a szövegbe, a melyeket igaz, sokszor szívesen nélkülöznénk, mert az elbeszéléssel csak nagyon vékony szálon függnek össze; azonkívül változtatásokat enged meg magának, hol az eredeti szöveg a magyar izlésnek nem megfelelő, vagy a hol azt bőbeszédűnek találja, mint Ovid Lucretiájánál;

¹ Kanyaró F. (Ker. Magvető 1889. évf. 277 l.) Szenci Molnár Albertnek mintegy hibául rója föl, hogy francia dallamra írt zsoltáiraival kiszorította a használatból B. Fazekas nemzeti dallamú zsoltárait, de aligha helyesen, mivel Szenci Molnár Albert ez által új versformákkal és dallamokkal gazdagította a magyar énekköltészetet.

² Ugyanazért elharmarkodott Kohn Sámuel állítása, melyet ő bizonyítani is próbál: (A szombatosok tört. Bpest, 1889. 154. l.) »Ki a Midrást, Rasit, Ibn-Ezrát és kivált Kimchit úgy értette s úgy tudta felhasználni, mint Bogáthi, az mindenesetre korának a keresztények közt egyik legkiválóbb hebraistája« volt. Ez énekek valamely szombatos átdolgozása vezette a tudós írók félre. Ideje lenne, ha végre valaki, a kinek módjában állana ez énekes könyvnek az országban szétszórva lévő kéziratához hozzáférni, összehasonlítani azok szövegét s megállapítani, a mennyiben ez lehetséges, hogy melyik kézirat szenvedett kevesebb változtatást vagy átdolgozást, csak ezután lehet teljes biztonsággal ítéletet mondani ezek költői értékéről. Hogy B. Fazekas szombatosságának kérdése ezzel szintén szoros kapcsolatban van, azt alig szükség említenem.

másutt, hol az eredeti csak néhány szóval említ valamit, kibővíti azt, mint »Tökéletes asszonyállatok«-ban, hol az eredetiben csak annyi áll, hogy Pytheus ajándékokat küld Dariusnak, ő leírja az ajándékokat is, hogy milyenek voltak, aranyból szőlőt stb. hiven utánoztak, a mi szerencsés változtatás s a mű szellemének is megfelel, a menyenyiben Pytheus elébe felesége oly czállal, hogy vele kapzsiságát elhagyassa, már előzőleg egyszer étel helyett ilyeneket tétetett. Hasonlatokat sző be, melyek sokszor sikerültek, mint a »Tökéletes Asszonyállatok«-ban, hol a boszúálló nő a méhvel van összehasonlítva:

»Értjük az méhnek az ő természetét,
Az ki megbúsítja dolgában ötet,
Ha meghal is megkeresi a bűnest,
Mert ellene ő nem tudja vétetét.«

Olykor magyar *példabeszédek*et is illeszt be az elbeszélés keretébe, vagy alkalmaz tanulságul. Így pl. a »Tökéletes asszonyállatokról« irt művében:

»A ki száját a kása megégette,
Az mezőben is a tarlón fél tőle.«

Ugyanezen műben más helyen:

»Azt hallottam magyar példabeszédben,
Az ki oroszlánt tanít életében,
Ebet ver előtte, hogy szeligyüllyön,
Kegyetleneknek ez tanúság legyen.«

Castriotban:

»Az ki rókával köt nagy barátságot,
Ravaszul hordozzon körülle horgot.«

Költészetének jellemzésére álljon itt mutatványul egy szép részlet »Lucretiá«-ból, annak leírása, mikor ez cselédei között dolgozva távollevő férjére gondol:

»Ez barson dolmant csinálom urannak,
Két kezemmel én szerelmes társomnak,
Hadgyátok el most egyéb dolgátokat,
Végezzük el ma ennek ő varrását.

Küldem ezt holval urannak táborba,
De mit hallottak kérlek az városban,

Mikor kijártak szolgálaim piacra,
Mongyák-é, ha meg soká léznek oda.

Fene város vagy te gonosz Ardea,
Hogy te mértél támadnia Romára,
Sok jó asszony vagyon miattad buba,
Urokat féltik mint járnak az hadba.

Isten hozza csak egységben őket,
De szertelen igen félttem egyemet,
Tudom szívét és nagy vakmerőségét,
Meghasad szívem úgy félttem életét.«

Gyenge szép orczáján könnyű csordula,
Dolgát elhagyá, magát elbocsátá,
Ura onnan kövül ám megszólítá:
»Ne félj társom, im megjöttem,« azt mondá.

Ugy tetszék ugyan megelevenüle,
Urához kifuta, nyakon ölelé . . . .«¹

Szintén sikerült az a leírás, melyben Aelianus nyomán az Aspasia szépségét rajzolja, s a mely mindamellett is, hogy eredetijétől nem sokban tér el, figyelemre méltó:

»Egyéb jószági közt, kivel gazdag vala, gesztenye színű haja
Nem igyenesen nyula, de kevéssé fodros lobogó hajaszála;
Két szeme kün álló, zomok, kit akkorban világ legszebbnek tartá.
Meghorgott kevéssé, de kicsin az orra, szép rövid az két füle,

¹ Összehasonlítás végett közöljük Ovidból a megfelelő helyet:

»Mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellae!)

Quam primum nostra facta lucerna manu.

Quid tamen auditis? Nam plura audire potestis.

Quantum de bello dicitur esse super?

Postmodo victa cades, melioribus, Ardea, restas.

Inproba, quae nostros cogis abesse viros!

Sint tantum reduces! sed enim temerarius ille

Est meus et stricto quolibet ense ruit.

Mens abit, et morior, quotiens pugnantis imago

Me subit et gelidum pectora frigus habet.«

Desinit in lacrimas intentaque fila remittit,

In gremio vultum deposuitque suum.

Hoc ipsum decuit. Lacrimae decuere pudicae,

Et facies animo dignaque parque fuit.

»Pone metum, venio!« coniunx ait, illa revixit,

Deque viri collo dulce pependit onus.«

(Fast. II. 745—760.)

Szine mint rózsának, kiért város népe őt méltónak nevezte,¹
 Az az piros fejr: ajaka mind piros, bőre színe mind gyenge;
 Olyan mint az uj hó, még annál is fejr szájában minden foga;
 És az mit többi közt nem hagyhatunk alább: szép lába, szép járása;
 Gyenge de szép szava, mely gyönyörűséges régi sirének szava.«²

Igen nagy előszeretettel alkalmazza az *alliteratiót*. Nem volt ez új dolog elődei és kortársai előtt sem, de ily nagy mértékben talán egy se használja közülök. Álljon itt néhány mutatványúl:

Ugy parancsolt **CS**ászár **CS**endesen **CS**ellegne.

(*Castriot.*)

Szembe **sz**álla, **sz**ép hadat **L**ysimachus **l**áta.

(*Demeter.*)

Légy had előtt **h**a **h**ol kell, mindenben igazgasd.

(*U. o.*)

Szemét beköttek két **sz**árnyon jár azért **sz**éllél.

(*U. o.*)

Annyi nagy sok **k**éncs **k**ele, mind **k**apsiba.

(*Mátyás.*)

Kemény, **k**egyelmes légy **k**özépmértékre.

(*Castriot.*)

Magaviselete **m**ind csak azt **m**utatja

(*Aspasia.*)

Mint nemes természet **m**ondja, hogy **m**egbánja.

(*U. o.*)

Tükörét térdére **t**ötte, magát nézi.

(*U. o.*)

Reménség, félelmek **f**ejek **f**elett járnak.

(*Világi zürzavar.*)

Másszor csak a verssor első és utolsó szavának kezdő betűi egyeznek:

Készen légyen mindennek bár az ellen **k**ardja stb.

(*Demeter.*)

Nem egyszer megtörténik, hogy a költő belehevül az elbeszélésbe, különösen mikor vitézi tettet ír le. Ilyenkor verselése is kevésbé lesz chablonszerű s előadása is megélenkül, mint az ilyeneknél:

¹ »... ἐγάλουν Μιλτώ.«

² »Ἐἶπεν ἄν τις, λαλοῦσης αὐτῆς, ἀκούειν Σειρήνος.«

»Siessen hol mi urfi, ur, vitéz volt,
 Ma Epirusnak kapuja leomlott;
 Ma birodalmunk, ma erőnk elfogyott,
 Várunk, városunk reményök megholt.

(*Castriot.*)

Ilyenkor rimei is sokkal jobbakká lesznek:

»Jó vitézség akkor szüben, erőben,
 Algyu, puskaszerszám nem vala bőven.«

(*U. o.*)

»Oka tudatlanság és pokol hit benne,
 Furva sem nyithatnád fülek meg ezeknek.«

(*Világi zürzavar.*)

Verselés tekintetében különben B. Fazekas, Balassit kivéve, bármely kortársával kiállja az összehasonlítást s oly rimek, a minőket Tinódinál vagy Ilosvainál megszoktunk, nála inkább csak elvértve fordulnak elő. Még e tekintetben históriás énekei »Mátyás király« és »Castriot« a leggyengébbek, későbbi műveiben verselése mindinkább jobb s vallási tárgyú költeményeiben áll fejlődése legmagasabb fokán.

A mi a *versformákat* illeti, azok mind az e korban divatos versformák, melyeket már Tinódinál és Ilosvainál megszoktunk, különben is első sorban az általuk használt schémát vette Bogáti Fazekas követendő példányképül s műveik nótájára írta verseit.

Öt művében, a »*Tökéletes asszonyállatok*,« »*Három jeles főhadnagyok*,« »*Mátyás király*«-ban, »*Énekek éneké*«-ben és a »*Castriot György*« négy első és hatodik részében négysoros strófákat használt, melyek egy rímben végződnek tizenegy szótagos sorral és a következő ütemezéssel: 4+4+3; a sormetszetre kevés figyelemmel, valamint az is gyakran megésik, hogy egyik-másik sor egygyel több vagy kevesebb szótagból áll. »Castriot« 5-ik része és »Jób« 12 szótagos sorokból áll, a melyeknél rendszeren a 6-ik szótag után van a sormetszet. A »*Világi zürzavar*«-t, miként Ilosvai »Toldi«-ját, egy rímben végződő négy soros strófák alkotják, a 3 első sorban 12, az utolsóban 13 szótaggal 4+2+4+2 és 4+3+4+2 ütemezéssel. »*Demeter*«-nél a strófák négy 13 szótagú és egyrimű sorból állanak, noha elvértve találkozik sor, mely 12 vagy 14 szótagra terjed, ütemezése 4+3+4+2.

Aspasia áll a leghosszabb sorokból, ez 19 szótagú és 3 soronként képez strófákat; képlete: 6+6+7. Az a versalak ez, mely ütemrészekre osztva Balassi-versszak néven ismeretes.

De *nyelvészeti* szempontból is figyelmet érdemelnek a Bogáti Fazekas művei. Tős-gyökeres magyar volt, a mint erre önérzettel hivatkozik is:

»A magyar nemzetre ugyan nem szólnék,
Gonosz nevet magyar valván nem adnék«

ezért műveiben sok eredeti, ma már elavult, kevésbé ismert vagy egészen ismeretlen szóra és kifejezésre akadunk Pl.: *labonta*, *bozonta*, *eskenni*, *elrekont*, *agné* (»ez egy igen kegyetlen agne vala«) *keresség*, *lepék* (»Lepék haza Pytheus üdő mulva«), *tural* (»Simon módra innen házul turalnunk«), *felemás* (semibarbarus), *köppent*, *fogtat*, *kapont* (»minap beszédedben nagyot kapontál«), *falkán* föld, *telének* (»telének az vén Hellenicus mellé«), *bonczó*, *palla* (»azra semmit nem palla«), *korula*, *kellekor*, *kellő fia*, *sahosan*, *járgal*, *együld*, *rutalmas*, ötvösök *megössék*, *szellye*, *encsem bencs*, *valván* (»minden emberrel jól tegyen ur valván«), *holval*, *szokmán* (»egy néhány jó legént küldé szokmánba«), *nódit*, *tiltul*, *senkel* (»mert vitézinek mindenét senkelte«), *megir* (»megirék a jó asszont a szörzésbe«); provincialismusok: *itilem*, *iltet*, *miltan*, továbbá: *küssbülés*, *örüzet*, *kén*, *kénecs*, *gyengy* stb. A nyílt *e* külön jelölését, a mit Heltai jelölt meg először, nála is külön jelölve találjuk: *het*, *kertedre*, *ketelen*, *élet*, *szeker*, *ejhez*, *kesere* stb., habár nem következetesen minden művében.

Ez elavult szavak és kifejezések, az erőteljes és régi zamatú nyelv ma bizonyos bájít kölcsönöz e műveknek, a melyeknek ilyen sorai:

»Tetszik a királynak virágszüvet ura
Hogy meg ne fonnyassza«

vagy:

»Nagy keserves könyvel két szeme rakodott«

a szerelem istenéről Cupidóról mondott e szavai:

»Képes ifjakat lobbant lángos üszökivel«

épügy gyönyörködtetnek, mint pl. Ilosvainak

»Meghidjétek tü ezt, tizenegy királyok,
Agyatokba rontom arany koronátok«

vagy

»Óh én vén szakálam, hivatlan vendégem!«

és más efféle erőteljes, archaisticus színezetű és költői kifejezései, a melyekhez hasonlók B. Fazekasnál nagy számmal fordulnak elő.

Mindent összevéve, Bogáti Fazekas Miklós egyik legkiválóbb alakja XVI. századi költészetünk művelőinek, kinek művei úgy a tárgy és versalak változatossága miatt, mint nyelvi és költői sajátosságuk, sőt költői becsüknél fogva kiváló figyelmet és méltány-
jást érdemelnek, többet mint a minőben eddig részesültek.